

Очі Едіпа

Вікторія Котенок

Наталія Сумська і В'ячеслав Довженко у виставі «Цар Едіп» Софокла.
Режисер Давид Петросян. Київський театр на Подолі.

Теми, які порушуються у п'єсі «Цар Едіп» давньогрецького поета і драматурга Софокла, не втрачають своєї актуальності вже майже 2,5 тис. років і доволі часто приваблюють театральних постановників. Кожен з них намагається побачити у ній щось суголосне часові, в якому він живе, провести паралелі з минулими і теперішніми подіями. Вперше українською мовою цю трагедію поставив в Україні Лесь Курбас у 1918 році на сцені Молодого театру. Режисер був і виконавцем головної ролі. У виставі був задіяний і актор Гнат Юра, який через три роки також її інсценізував уже в новоствореному театрі ім. Івана Франка. Майже через 80 років, тобто 2003 року, на цій же сцені поставив «Царя Едіпа» грузинський режисер Роберт Стурра з Богданом Ступкою у головній ролі. Того ж року свою версію про фіванського правителя запропонував і Дмитро Богомазов в Одеському музично-драматичному театрі ім. В. Василька (Едіп – Яків Кучеревський). Постановка Андрія Приходька з'явилася на сцені Івано-Франківського національного драматичного театру (2020, Едіп – Олексій Гнатковський). А наприкінці минулого року в Київському театрі на Подолі її здійснив Давид Петросян (Едіп – В'ячеслав Довженко).

В інтерв'ю Давид Петросян пояснив: нині важливо, щоб зі сцени звучали твори могутніх авторів, таких, як Софокл. Що вистава «не обов'язково має резонувати із сьогоденням»¹ і що його «Цар Едіп» прямого стосунку до нинішньої війни не має. Хоча чуму, яка звалилася на фіванський народ у п'єсі, можна порівняти з війною, яка з 2014 року почалася в Україні, а 2022-го перетворила життя українців на трагедію. І цю паралель інтуїтивно на початку вистави вловлюєш, коли представники народу (Хор) шукають-гакають Едіпа і жаліються йому на біди, які на них звалилися. Та основний акцент у виставі режисер зробив на постаті Едіпа, а точніше, його фатальній долі. Едіп В'ячеслава Довженка – абсолютно самодостатній

¹ Режисер театральної прем'єри «Цар Едіп»: «Якщо маєш змогу говорити за кордоном, то тільки про біду, яка заповонила нас» // <https://mind.ua/publications/20253743-rezhiser-teatralnoyi-prem-eri-car-edip-yakshcho-maesh-zmogu-govorit-za-kordonom-to-tilki-pro-bidu>

«Цар Едіп» за п'єсою Софокла
Режисер Давид Петросян
Музика Іллі Разумейка, Романа Григоріва та Арво Пярта
Художник-постановник та художник з костюмів Анна Шкорогаль
Відео Олександр Братінов
Актори: В'ячеслав Довженко (Едіп), Наталія Сумська (Йокаста), Роман Халаїмов (Клеонт), Максим Максимюк (Тіресій), Олександр Данильченко (Пастух Лая), Сергій Сипливій (Гонець), Юрій Феліпенко, Костянтин Темляк, Євген Ковирзанов, Артем Каратаєв, Артем Штуца, Кирило Карпук (усі шестеро – Хор).
Прем'єра 15 грудня 2022

цар. Коли спостерігаєш за ним, жодних асоціацій з сучасними можновладцями його герой не викликає. Як і кожній людині, йому притаманні як позитивні, так і негативні риси характеру. Приміром, йому не байдужі потреби народу, тому він береться шукати причину страждання містян. Ба – більше! Коли Креонт (Роман Халаїмов) приносить звістку від Богів, що треба шукати вбивцю Лая (бо саме через нього розгнівалися боги і послали чуму на народ), Едіп перед людом клянеться покарати винного. І, зрештою, свого слова дотримає у фіналі. Взірцевий і справедливий цар.

Утім, уже в наступній сцені з пророком Тіресієм (Максим Максимюк) ми бачимо іншого Едіпа. Пророк у його місті – нешанована людина: голодна, бідна, безпритульна і трохи навіть божевільна. Сліпий, напіводягнений Тіресій – один з тих, хто знає правду, та, щоб її дізнатися від нього, Едіп над ним знущається, випитуючи, і, зрештою, «купує» його зізнання. Далі – гірше, правда не задовольняє царя: він шукає зрадника, який намовив Тіресія, і вирішує, що це Креонт. І, щоб змусити свого родича, брата дружини, зізнатися у зраді, він до його горла підставляє дзеркало і душить. А потім одягає на голову мішок, погрожуючи вбити. Ще трохи – і Едіп вбив би, та йому завадив прихід дружини. На відміну від Едіпа, який, шукаючи винного, веде себе жорстоко і безжально, не довіряючи нікому, не слухаючи слів і порад свого оточення, Креонт у виконанні Романа Халаїмова викликає симпатію. «Моя повага – запорука успіху», – спокійно і з гідністю говорить герой. Вірний народу і цареві, хоч поведінка останнього його обурила й образила, він відступає, не замислюючи помсти чи зради. У сцені з Йокастою (Наталія Сумська) гнів і злість Едіпа трохи вщухають. Чоловік слухає її, довіряє їй, заспокоюється. Але не надовго. Почувши про давнє пророцтво, він чіпляється за ще одну ниточку правди. Завдяки пастуху Лая, а також Гінцю з країни, де Едіп виріс, він дізнається страшну правду. Що дружина – є його матір'ю, яка разом з

першим чоловіком Лаєм, щоб не збулося пророцтво, жорстоко покалічила свою дитину (Едіп досі кульгає через це) і дали наказ пастухові вбити його. Йокаста у цій сцені просто ціпеніє і ховається в тінь від Едіпа. Щоб вберегти життя Лая, вона пожертвувала своєю дитиною. Жінка хотіла обійти долю, яку напророкували її сім'ї, та від неї не втекла. І ось перед нею її скалічений як фізично, так і морально син, який багато років був їй за чоловіка. Вона покарана за свою безсердечність.

Покараний і Едіп. Він хотів теж втекти від пророцтва. Тому покинув свого батька (який виявився не рідним йому) і втік в іншу країну. Так, хотів добра, але втекти від долі не зміг. По дорозі зустрів справжнього батька і, захищаючись, убив його. Далі – матір взяв за дружину (не знаючи, хто вона йому), народив від неї дітей, і тепер мусить покарати себе, бо через нього країну охопив морок.

На перший план режисер виводить жорстокість батьків щодо своєї дитини. І психологічну травму дитини, яка змушена страждати за гріхи своїх батьків. Та, яку Едіп найбільше любив, виявилася жорстокою і бездушною жінкою. Цар божеволіє від усвідомлення цього, виколоє собі очі і, закликаючи йти з собою всі біди, які звалилися на фіванський народ, готується до вигнання. Закінчується історія його божевільним гучним сміхом над самим собою і своєю долею.

Вистава створювалася восени, у час регулярних масових ракетних обстрілів, через які у Києві постійно вимикали світло, опалення, водопостачання. Думаю, це вплинуло на постановників, бо вистава за атмосферою і освітленням вийшла похмурою, змальовуючи той морок, який панував у Фівах колись і, одночасно, в Україні восени і взимку 2022 року. Художнє оформлення (сценічна коробка – чорний квадрат, на сцені металеві штативи з прожекторами) і костюми (темно-сині, мішкоподібні туніки зі світловідбиваючими елементами) підкреслюють позачасовість і позапросторовість цієї історії.

Ключовим елементом постановки є ручні шматки дзеркал, у які час від часу вдивляються Едіп та його оточення. Ними герої пускають промені світла (ніби надії) в зал, шукаючи істину в темній, заплутаній, майже детективній історії. Маленькими шматочками дзеркал у фіналі і виколоє собі очі цар. В кінці публіка чує звук битого скла, а на сцену зверху вниз падають блискучі предмети. Розбите дзеркало за давніми віруваннями – провісник смерті. У виставі воно символізує розбиту долю Едіпа та його сім'ї. Цікавою знахідкою у виставі є ручні прожектори, в яких на початку проектуються очі Едіпа, які за всім у Фівах уважно наглядають, через які він спілкується з народом. У фіналі очей у прожекторах вже немає: проектується хвиля з перешкодами, як при обірваному відеозв'язку. Народ (Хор) у цій історії знеособлений, їхніх обличчя під капюшонами майже не видно, і говорять вони в одній обраній протяжно-журливо-зляканій інтонації.

У лютому постановка «Цар Едіп» була відзначена щойно запровадженою премією «Чорний лотос», якою відзначили та підтримали митців у сфері театру та кіно, які були активними у 2022 році.

Українське послання Шона Пенна

Шон Пенн у фільмі «Суперсила».
Режисери Шон Пенн і Аарон Кауфман. США, 2022.

Анастасія Канівець

«Суперсила», документальний
Режисери – Шон Пенн і Аарон Кауфман
Оператори – Аарон Кауфман, Джеймс Міллз,
Сергій Моргунов, Остін Отто та ін.
У фільмі знялися: Шон Пенн, Володимир
Зеленський, Юлія Марушевська, Леонід
Остальцев та ін.
США, 2022

Однією з ключових подій цьогорічного Берлінале стала прем'єра документального фільму Шона Пенна й Аарона Кауфмана «Суперсила». Відбулася вона 18 лютого, в день відкриття фестивалю; відкрив Берлінале, до речі, у своєму онлайн-зверненні президент України Володимир Зеленський, він же – центральний герой фільму.

Так, у фокусі цієї кінострічки – не український народ, а саме його президент... проте тут варто враховувати генезу і непросту еволюцію самого задуму фільму. Про що, до речі, в самій «Суперсилі» досить відверто говорить, і це робить її цікавим зразком творчої саморефлексії. Услід за автором і оповідачем, Шоном Пенном, глядач кидає погляд на українську історію останнього десятиліття.

Початок усьому поклав скандал із телефонною розмовою Трампа й Зеленського у 2020 році, що було прямим втручанням в американський виборчий процес. Тоді президент України звернув на себе увагу у США, і тоді ж виникла ідея документального проекту про коміка, котрий став президентом. Формально це – центральна лінія фільму. Автори досліджують для себе і свого глядача феномен приходу Зеленського до влади. Аналіз цей не надто глибокий, проте основні моменти він схопив: розчарування